

SÜVARİ KIŞLASI'NDAN KULELİ ASKERİ LİSESİ'NE

ZEKERİYA TÜRKMEN*

XIX. yüzyılın ilk yarısında, Boğaziçi'nin Anadolu yakasında Çengelköy ile Vaniköy arasında modern mimari üsluba göre inşa edilen Kuleli Kışlası, daha sonraki yıllar içinde yapılan ilave, düzenleme ve tamirlerle günümüze kadar gelmiş, Boğaziçi'ndeki ender tarihî yapılardan biridir.

Çengelköy'den Vaniköyü'ne uzanan sırtlar ve vadiler, İstanbul'un fethinden itibaren askerî amaçlı kullanılmıştır. Kanunî Sultan Süleyman devrinde gösterişli kuleler ve kasırlar inşa edildiğinden şimdiki Askerî Lise'nin bulunduğu mekân, *Kule Bahçesi* bazen de *Kuleli Bahçe* olarak adlandırılmıştır.

Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye ordusu teşkil edildikten sonra, Sultan II. Mahmud'un 7 Temmuz 1826 tarihli emriyle Kandilli Rasathanesi'nden başlayıp bugünkü Talimhane semtini de içine alarak sahile kadar uzanan geniş arazi, Süvari Kışlası ve buna bağlı eğitim alanı olarak kullanılmak üzere (1828) istimlak edilmiştir.² Kuleli Bahçe'de, Balyan Usta'ya tek katlı, ahşap bir kışla yaptırılmış,³ ancak

* Harp Akademileri Komutanlığı, Stratejik Araştırmalar Enstitüsü (SAREN)

1 İsrail Kurtcephe, Feridun Yıldız, *Kuleli Askerî Lisesi Tarihi*, İstanbul 1985, s. 2-4.

2 Mehmet Rebiî Hâtemî Baraz, Zeynep Demircan, *Çengelköy'de Tarih*, İstanbul 2004, s. 285.

3 Mehmed Esad, *Mir'ât-ı Mekteb-i Harbiye*, İstanbul 1510, s.172. Ayrıca bkz. Mehmed Râif, *Mir'ât-ı İstanbul*, İstanbul 1996, s. 269; Zuhâl Çetiner Doğdu, "Kışla Mimarisi", *Türkler*, haz. Hasan Celal Güzel v.dğr., Ankara 2002, c. 12, s. 184.

1- Kuleli Askerî Lisesi (Allom)

çıkan yangınlarda harap olan yapı, bir süre sonra da Thomas Allom'un (d. 1804-ö. 1872) 1837'de çizdiği ve 1838 yılında Londra'da yayımlanan kitabındaki gravüre göre, kışlanın denize bakan kısmı üç katlı, kuzey ve güneyinde iki kulesi olacak şekilde inşa edilmiştir.⁴

Kuleli Kışlası, 1828-1837 yıllarında Dersaadet (Hassa) Ordusu I. ve II. Süvari alayına tahsis edilmiştir. İstanbul ve civarında görülen veba salgını önlemek amacıyla Darületibba Komisyonu kararıyla kışla, 1837 yılında tahaffuzhane/karantinahaneye dönüştürülmüş ve 1842 yılına kadar bu maksatla kullanılmıştır.⁵ 1837 yılında geniş çaplı onarıma yönelik keşif yaptırılmış,⁶ ancak karantinahane olarak kullanıldığından onarım faaliyeti

4 Robert Walsh, *Constantinople and the Scenery of Seven Churches of Asia Minor*, London 1838, c. 2/1, s. 76.

5 Gül den Sarıyıldız, "Karantina Teşkilatının Kuruluşu ve Faaliyetleri (1835-1876)", *TTK Belleten*, 1994, c. 58, sy. 222, s. 329-376.

6 BOA, HH, nr. 28981.

ertelenmiştir.⁷ Karantinahanenin ihtiyaçları ile sair araç ve gerecin tamamlanmasına gayret edilmiş,⁸ ayrıca Askerî Tıbbiye öğrencilerinin karantinahanede uygulamalı teşhis-tedavi eğitimi almaları sağlanmıştır.⁹

Kuleli Kışlası, 30 Kasım 1842'de tekrar I. ve II. Süvari Alay'ına tahsis edilmiş,¹⁰ ancak tamire muhtaç olduğundan Sultan Abdülmecid'in Şubat 1843 tarihli fermanıyla Hassa Ordusu Müşiri Hasan Rıza Paşa tarafından geniş çaplı bir onarım başlatılmıştır.¹¹ Bu onarım sırasında kışlaya su getirilmiş, ayrıca tek kubbeli bir hamam yaptırılmıştır. Çıkan yangınlarda, kışlanın ahşap kısımları yandığından kışla, 1845-1847 yıllarında onarım görmüştür.¹²

7 BOA, HH, nr. 25545A.

8 BOA, HH, nr. 25559; ayrıca bkz. BOA, C.BL, nr. 113/5648.

9 BOA, C.SH, nr. 4/154.

10 BOA, C.SH, nr. 13/616; ayrıca bkz. Sırrı Üçer, "Kuleli Askerî Lisesi Tarihçesi", *TK*, 1968, c. 6, sy. 70, s. 764-774.

11 BOA, C.AS, nr. 874/3748.

12 Kolağası Mehmet Raif, *Mir'ât-ı İstanbul*, s. 270.

Sultan Abdülmecid'in 23 Ekim 1843 tarihli iradesiyle Serasker Hasan Rıza Paşa tarafından temeli atılan Kuleli Hastahanesi'nin inşaatı 23 Ağustos 1844 tarihinde tamamlanarak,¹³ 25 Ağustos 1844 tarihinde teslim alınmış, tabiplerin atamaları yapıldıktan sonra da hastahane hizmete açılmıştır.¹⁴ Hastahanenin bir bölümü 1950-1955 yılları arasında tamamen yıkılarak, yerine Korg. Şefik Erensu sitesi inşa edilmiş olup bir kısmı hâlen ayakta.¹⁵

Sultan Abdülmecid'in 1845 yılında, süvari askerlerinin kapalı eğitim alanı olmak üzere, Serasker Hasan Rıza Paşa marifetiyle inşa ettirdiği *manej* binası, bugün Atatürk Spor Salonu olarak kullanılmaktadır. Manej binası, 1850 ve 1870 yılında geniş çaplı bir onarımdan geçirilmiştir.¹⁶

Kuleli Kışlası, Haydarpaşa ve Selimiye kışlaları gibi Kırım Harbi'nde (1854-1856) müttefik devlet ordularının hizmetine verilmiş,¹⁷ Rus esirlerin bir kısmı burada alıkonulmuş,¹⁸ bir bölümü de cephede yaralanan müttefik askerlerinin tedavisi için hastahane olarak kullanılmıştır. Müttefik orduların Kuleli'den ayrılırken çıkan yangında kışla ile birlikte İcadiye Kasrı yanmış,¹⁹ 9 Eylül 1856 tarihinde kışlada geniş çaplı bir onarım başlatılmıştır.²⁰

¹³ BOA, İ.DH, nr. 90/4527.

¹⁴ BOA, İ.DH, nr. 91/4533.

¹⁵ Kurttepe ve Yıldız, *Kuleli Askerî Lisesi Tarihi*, s. 5.

¹⁶ BOA, A.MKT.NZD, nr. 6/73; BOA, İ.DH, nr. 615/42720.

¹⁷ BOA, A.MKT.NZD, nr. 115/88.

¹⁸ BOA, HR.MKT, nr. 98/14.

¹⁹ BOA, İ.DH, nr. 50/25091.

²⁰ BOA, A.MKT.NZD, nr. 193/63; BOA, İ.DH, nr. 387/25562; BOA, A.MKT.NZD, nr. 230/72; ayrıca bkz. *Mecelle-i Umur-ı Belediyeye*, İstanbul 1350, c. 1, s. 1208; ayrıca bilgi için bkz. Hasan Fehmi Öz, "Üsküdar'da Bir Askerî Okul Kuleli Askerî Lisesi", *Üsküdar Sempozyumu II: 12-14 Mart 2004: Bildirileri*, ed. Zekeriya Kurşun v.dğr., İstanbul 2005, c. 1, s. 249.

2- Kuleli Askerî Lisesi talebeleri (İBB, Kültür A.Ş.)

Aslında Kuleli Kışlası'yla doğrudan bağlantısı olmasa da Eylül 1859'da Sultan Abdülmecid'in tahttan indirilmesine yönelik darbe teşebbüsüne girişenlerin yargılanmaları burada yapıldığından, bu olaya "Kuleli Vakası" adı verilmiştir.²¹

Kuleli Kışlası, Sultan Abdülaziz devrinde saray mimarı Karabet Amira Balyan tarafından ana duvarları kârgir; iç bölümleri ile tavan ve tabanları ahşaptan olmak üzere yeni baştan inşa edilmiştir.²² Kışla, bu tamirle kuleler hariç bir ölçüde, bugünkü görünümüne kavuşmuştur.²³ Bugünkü Kuleli Askerî Lisesi tarihî binası, Sultan Abdülaziz tarafından yaptırılmış olan binadır. Yapının "Şeref Kapısı" adı verilen ve denize bakan kapısının üzerinde, Sultan Abdülaziz'in tuğrası altında 1279

(1862-1963) tarihi ve talik yazı ile kitabesi yer almaktadır. Boğaziçi'nin rutubetli havasından dolayı kışlanın sık sık onarımdan geçirilmesi gerektiği anlaşılıyor.²⁴

Kuleli Kışlası, kuruluşu 1845'e uzanan Dersaadet Askerî İdadisi'nin 1872'de taşınmasından sonra bir eğitim kurumuna dönüşmüştür. Nitekim, Mekteb-i Harbiye Nazırı Emin Paşa, Şeyhülislam Arif Hikmet (Keçecizade) ve Fuat Paşa'nın katıldığı Meclis-i Muvakkat toplantısında alınan bir kararla 9 Nisan 1845'te Harbiye Mektebi'ne aday öğrencileri yetiştirmek maksadıyla ordu merkezi olan yerlerde ve İstanbul'da öğrenim süresi beş yıl olan Mekteb-i Fünûn-ı İdadiye'nin açılması kararlaştırılmıştır.²⁵ Kuleli'de faaliyet gösteren bu okulun ilk komutanları sırasıyla Emin Paşa, Mirliva İbrahim Paşa ve Miralay Kara Ali Bey'dir. Öğrenciler idadide *Dürri Yektâ*, Arapça, Farsça, Riyaziye, İlm-i Coğrafya, Fenn-i Kitabet, Resm-i

²¹ Uluğ İğdemir, *Kuleli Vak'ası Hakkında Bir Araştırma*, Ankara 1937; ayrıca bkz. Uluğ İğdemir, "Kuleli Vak'ası", *TA*, XXII, 340.

²² Mehmet Râif, *Mir'ât-ı İstanbul*, s. 270.

²³ İbrahim Hakkı Konyalı, *Abideleri ve Kitabeleri ile Üsküdar Tarihi*, İstanbul 1977, c. 2, s. 324.

²⁴ BOA, İ.DH, nr. 621/43174.

²⁵ *Takvîm-i Vekâyi*, 1261, sy. 284; Mehmet Esad, *Mir'ât-ı Mekteb-i Harbiye*, s. 39.

3- Kuleli Askerî Lisesi

Mücessem dersleri görmektedir. 21 Eylül 1845'te Dolmabahçe Sarayı Çinili Köşk'te açılıp daha sonra Maçka Kışlası'nda eğitim-öğretime devam eden Mekteb-i Fünun-ı İdadî-i Şâhâne (Dersaadet veya Harbiye İdadîsi)²⁶ 1872'de Tıbbiye İdadîsi ile birlikte Kuleli Kışlası'na taşınmıştır.²⁷ Mekteb-i Fünun-ı İdadî-i Şâhâne'nin taşındığı 1872 yılından itibaren Kuleli Kışlası, Askerî İdadî ile Tıbbiye İdadîsi'nin eğitim gördüğü bir kurum hüviyetine kavuşmuş; Tıbbiye İdadîsi, 1910'da Haydarpaşa'ya taşınmıştır. İdadîlere alınacak öğrencilerin başvuru

şartları ve sınavla ilgili hususlar da belirlenmiştir. Buna göre, rüşdiye mezunu 12-17 yaşlarındaki adayların müracaat edebileceği sınavlar, her yıl recep, şaban ve ramazan aylarında yapılacak; zeki, askerliğe kabiliyetli, *mütenâsıbü'l-endâm* adaylar, tabip muayenesinden sonra yapılacak sınavı geçerlerse askerî öğrenci olabileceklerdi.²⁸ 1847'den itibaren askerî idadîlere girmek isteyenlerin miktarı çoğalmaya başlamıştır.²⁹ İdadîde iki yıl üst üste başarısız olan öğrenciler, alaya çıkarılır ve ancak

askerî kâtip olabilirlerdi.³⁰ Sarı Galib Paşa'nın okul komutanlığı döneminde (1862-1864) Fransızca ve jimnastik dersleri de programa dâhil edilmiştir.³¹ İdadîlerde görev yapacak öğretmen sınıfı, 1863'te teşkil edilirken, Dârüşşûrâ-yı Askerî'nin 28 Ağustos 1870 tarihli toplantısında öğretmen subayların görevlendirilmesi ve yetiştirilmesi konusu tartışılmış ve yeni bir okul açılması kararlaştırılmıştır.³² Süleyman Hüsnü Paşa'nın Askerî Mektepler Nazırlığı

²⁶ BOA, İ.DH, nr. 5178 (1261).

²⁷ Kenan Sayacı, "Kuleli Askerî Lisesi", *DBİst.A*, V, 115-116.

²⁸ Tahsin Ünal, "122 Yıllık Bir İrfan Yuvası Kuleli", *TK*, 1968, sy. 8, s. 57-58.

²⁹ İzzet Akça, *Dünden Bugüne Kuleli Askerî Lisesi*, İstanbul 2007, s. 40.

³⁰ Kuleli Askerî Lisesi Arşivi, *Muhâberat Defteri*, Sene 1293 (1877), nr. 1.

³¹ Mehmet Esad, *Mir'ât-ı Mekteb-i Harbiye*, s. 75.

³² Osman Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, İstanbul 1939, c. 1-2, s. 715-716.

zamanında (1873-1875) Kuleli Askerî İdadîsi'nin ders programında büyük değişiklikler yapılmış,³³ öğrencilerin mesleki alanda yetiştirilmelerini sağlamak amacıyla Hikmet-i Askeriye ve Kimya-yı Askeriye dersleri programa eklenirken, Fransızcanın yanında İngilizce ve Almanca dersleri de müfredatta yer almıştır.

1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı esnasında Kuleli'nin hastahaneye dönüştürülmesi³⁴ üzerine her iki idadî, Pangaltı'daki Mekteb-i Harbiye (şimdiki Askerî Müze) binasına taşınmış, 1879 yılında tekrar Kuleli Kışlası'na dönmüştür.³⁵ Kuleli Askerî İdadîsi'ne alınan öğrenci sayısının artması üzerine, ilave bina yapılmasına kararlaştırılmış,³⁶ 1893 tarihinde manej binası bir kapalı bölme ile idadîye dâhil edilerek, yemekhane olarak düzenlenmiştir.³⁷

1907 yılına su yolları ile musluklarında yaşanan sorunların giderilmesi için Üsküdar ve Kadıköy su şirketi marifetiyle onarımlar yaptırılmıştır.³⁸ Ayrıca, Kuleli Hastanesi'nin dış kısmının tamiri yapılmıştır.³⁹ 1909 yılında yapılan Askerî Şûra toplantısında *Terbiye ve Tedrisat Müfettiş-i Umumiliği* adıyla yeni bir teşkilat kurulmuş askerî idadîler, bu birime bağlanmıştır.⁴⁰

Erkânı Harp Binbaşısı Vehip Bey'in (Kaçı) komutanlığı zamanında (6 Temmuz 1910-1 Mayıs 1912), ana binaya bitişik, denize paralel

³³ Bilgi için bkz. *Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmâniye*, Def'a 31, sene 1293 (1876).

³⁴ Konyalı, *Üsküdar Tarihi*, s. 326.

³⁵ Kuleli Askerî Lisesi Arşivi, *Muhâberat Defteri*, nr. 1; ayrıca bkz. Konyalı, *Üsküdar Tarihi*, s. 326.

³⁶ BOA, Y.PRK.BŞK, nr. 27/98.

³⁷ BOA, Y.MTV, nr. 82/41; BOA, Y.PRK.BŞK, nr. 7/98; ayrıca bkz. Öz, "Üsküdar'da Bir Askerî Okul", s. 249.

³⁸ BOA, Y.MTV, nr. 296/115.

³⁹ BOA, Y.MTV, nr. 299/175.

⁴⁰ BOA, İ.AS, nr. 12 (2 Receb 1327 / 7 Temmuz 1325 / 20 Temmuz 1909).

kuzeye ek bina yaptırılmış, binanın alt kısmı Öğrenci (Tarihî Gazino) Lokali ve Anadolu Toplantı Salonu; üst kısmı ise Personel Yemek Salonu, Okul (Şeref Salonu) Müzesi ve Fizik laboratuvarları olarak düzenlenmiştir. Okulun kalorifer sistemine geçirilmesine yönelik başlatılan çalışmalar, 1914 yılında ancak bitirilmiştir.⁴¹ Balkan Savaşı çıkınca Ekim 1912'de Kuleli Kışlası, tekrar hastahaneye dönüştürülmüş, öğrencilerin bir kısmı Adile Sultan Sarayı'nda, bir kısmı da Beylerbeyi Sarayı yanındaki binalarda eğitimlerini sürdürmüşlerdir. Öğrenciler, 1913 yılının Temmuz ayında tekrar Kuleli'ye dönmüşlerdir.

İstanbul'un 16 Mart 1920'de işgalinden bir süre sonra İngilizler, Temmuz 1920'de silah zoruyla Kuleli Askerî İdadîsi binalarını boşaltılmasını istemişler, kışlayı gayrimüslim azınlıklardan Ermenilere -yetimhane olarak kullanılmak üzere- vermişlerdir; bu dönemde kışla büyük tahribata uğramış, kimi yerleri yakılıp yıkılmış, 1923 yılına kadar yetimhane olarak kullanılmıştır.⁴² 6 Ekim 1923'te Türk makamlarına teslim edilen Kuleli Kışlası, geniş çaplı bir onarımdan sonra eğitim öğretime açılmıştır. 3 Mart 1924 tarihli *Tevhid-i Tedrisat Kanunu* ile kısa bir süre, sivil liseye dönüştürülmüş ancak 1925 yılından itibaren Kuleli Askerî Lisesi adıyla eğitime devam etmiştir. Kuleli Askerî Lisesi, II. Dünya Savaşı'nın başlaması üzerine, önceden hazırlanan seferberlik planına göre, Mayıs 1941'de Konya'ya nakledilmiştir. Boşaltılan kışla, altı yıl boyunca (Mayıs 1941-Ağustos 1947) 1.000 yataklı Cildiye Hastahanesi ile

⁴¹ Kuleli Askerî Lisesi Arşivi, *Yazışma Defteri*, sene 1914, s. 46.

⁴² Sadettin Nüzhet [Ergun], "Kuleli Askerî Lisesi'nin Tarihçesi", *1932-33 KAL Son Sınıf Hatırası*, İstanbul 1933, s. 9.

Boğaz Nakliyat Komutanlığı emrine verilmiştir.

Kuleli Askerî Lisesi, 19-21 Ağustos 1947 tarihleri arasında taşınıp yerleşirken, Maltepe Askerî Lisesi de 25-26 Ağustos 1947 tarihlerinde kendisine tahsis edilen Kuleli Kışlası'ndaki binalara taşınmıştır. Kuleli Kışlası'nda iki ayrı okul olarak faaliyet gösteren Kuleli ve Maltepe Askerî liseleri, 1950'de birleştirilmiştir. Kuleli Askerî Lisesi'nde en esaslı onarım, 1965-1969 yıllarında gerçekleştirilmiştir.⁴³ 1968-1969 yıllarında Thomas Allom'un gravürü esas alınarak kuleler yaptırılmıştır. 1983-1986'da okulun her tarafı geniş çaplı onarımla, 2008-2010 tarihleri arasında denize bakan dış cephesi ile tarihî binanın tamamı depreme karşı güçlendirilmiş; 2011'de de denize bakan dış yüzeyinin ışıklandırması yapılmıştır.

Kuleli Askerî Lisesi, 1975-1976 öğretim yılına kadar Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı liselerin fen kolu programını uygulamıştır. Bu tarihte kolej sistemine geçilmiş, ancak daha sonra tekrar Millî Eğitim Bakanlığı fen kolu programına geri dönmüştür.

Kuleli Askerî Lisesi, İstanbul'da Boğaziçi'nde sahip olduğu tarihî dokusu ile 1845 yılından bu yana -savaşlardan dolayı kısa süreli mekân değişiklikleri olsa da- Türk eğitim tarihinde eğitimini 167 yıldır (2013) aksatmadan sürdürmüş bir kurumdur. Kuleli'den sadece Harbiye adayı öğrenciler yetiştirilmekle kalmamış, ülkemizin siyasi ve kültürel hayatına etki etmiş, önemli mevkilere gelmiş pek çok şahsiyetin yetişmesine de katkıda bulunulmuştur.

⁴³ Ünal, "122 Yıllık Bir İrfan Yuvası Kuleli", s. 13.